

Павлюк Н. В.,*кандидат юридичних наук, науковий співробітник**Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

ЗАСОБИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У ВОЄННІЙ СФЕРІ

Анотація. Розглянуто інформаційні системи як засоби інформаційного забезпечення формування доказів у розслідуванні корупційних злочинів. На підставі вивчення напрямків діяльності у воєнній сфері висловлено пропозиції щодо переліку корупційних ризиків, який можна використовувати для наповнення інформаційної бази комп'ютерної програми «Протидія корупції».

Ключові слова: корупційні злочини, засоби інформаційного забезпечення розслідування, інформаційні системи, автоматизована комп'ютерна програма, корупційні ризики.

Постановка проблеми. Корупція як явище є традиційною для України проблемою. За результатами світового Індексу сприйняття корупції CPI у 2015 році Україна отримала 27 балів зі 100 можливих. У всесвітньому рейтингу наша держава посіла 130 місце зі 168 позицій. Зволікання із реальним покаранням хабарників, а також збільшення корупційної складової у стосунках бізнесу та влади не дають Україні зробити рішучий крок уперед за показниками CPI [1]. Корупція пронизує усі сфери життя, та, попри прихід до влади нових людей, її масштаби збільшуються. Про це свідчить аналіз даних досліджень рівнів корупції в Україні, які проводилися компаніями Transparency International, Gallup International та Центр Разумкова. Тому боротьба з корупцією в Україні є основним напрямом реформ [2], у тому числі й діяльності правоохоронних органів.

У зв'язку з цим слід вважати достатньо актуальною подальшу роботу з розробки нових науково-технічних засобів, які б відповідали сучасним потребам правозастосовної, правоохоронної та правозахисної діяльності й сприяли оптимізації розслідування корупційних злочинів. У цьому аспекті особливого значення набувають науково-технічні засоби інформаційної підтримки досудового розслідування, а саме інформаційні системи для забезпечення формування доказів у розслідуванні означених кримінальних правопорушень [3, с. 102–103].

Проблема інформаційного забезпечення розслідування злочинів знаходила відображення у роботах В.В. Бірюкова, В.А. Журавля, І.О. Іерусалімова, Є.Д. Лук'янчикова, В.Ю. Шепітька та інших науковців. Однак удосконалення способів вчинення злочинів, їх технізація вимагають від криміналістів нових розробок. Тому, як видається, ця проблематика потребує подальшого дослідження з метою надання відповідних пропозицій, які відповідали б сучасним потребам судово-слідчої практики.

Метою статті є висвітлення питання застосування науково-технічних засобів інформаційної підтримки у розслідуванні корупційних злочинів, дослідженні корупційних напрямків діяльності й відповідних ризиків проявів корупції у воєнній сфері та можливості використання цих даних для наповнення інформаційної бази автоматизованої комп'ютерної системи «Протидія корупції».

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформатизація та технізація суспільства передбачає впровадження останніх досягнень наукової думки в діяльність слідчих органів. Йдеться про так звані інноваційні розробки та можливість їх впровадження в роботу слідчого: розроблення й використання нових науково-технічних засобів для виявлення, збирання, попереднього дослідження доказів («польова» криміналістика), а також використання інформаційних технологій [4, с. 82]. Впровадження інформаційних технологій у роботу органів досудового розслідування тісно пов'язане з використанням комп'ютерної техніки, зокрема автоматизованих інформаційних систем, під якими прийнято розуміти організаційно впорядковану сукупність масивів інформації про об'єкти та інформаційні технології, у тому числі засоби сучасної комп'ютерної техніки, програмне забезпечення й мережі зв'язку, що забезпечують процеси введення, опрацювання та надання інформації [5, с. 11]. Зазначені системи забезпечують підтримку та активізацію такої інтелектуальної діяльності слідчого, як планування, і таких його аспектів, як висунення робочих версій та обрання оптимальних систем слідчих (розшукових) дій щодо їх перевіряння, тобто сприяють оптимізації слідчої діяльності з підвищення ефективності розслідування злочинів.

Серед різновидів інформаційних систем найбільш продуктивними, такими, що відповідають як сучасному стану наукових досліджень, так і потребам судово-слідчої практики, вважаються наступні: інформаційно-довідкова, інформаційно-пошукова, інформаційно-модельна та інформаційно-консультаційна. Реалізація тієї або іншої системи відбувається у формі спеціально побудованої комп'ютерної програми [6, с. 242–247].

У цьому аспекті особливого значення набувають інформаційно-консультаційні системи, які засновані на збиранні, класифікації та використанні узагальненого досвіду розслідування у вигляді суджень певної категорії досвідчених фахівців [7, с. 179].

Інформаційно-консультаційні системи на підставі усвідомлення й аналізу вихідної інформації, формування слідчих версій сприяють визначенню найбільш оптимальної послідовності проведення окремих слідчих (розшукових) дій. При цьому йдеться не тільки про визначення стратегічних напрямів розслідування, а й про обрання тактики (технології) проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Слідчий може скористатися так званими демонстраційними прикладами, скажімо, отримати перелік можливих експертиз, які призначаються при розслідуванні певної категорії злочинів і питань щодо них, або перелік можливих ситуацій, що складаються на певному етапі розслідування, та можливих алгоритмів дій слідчого стосовно виходу із цих ситуацій тощо [6, с. 247]. За допомогою спеціальної комп'ютерної програми система може обирати оптимальні варіанти вирішення ситуації залежно від інформації, яка є в розпорядженні слідчого. Для цього йому необхідно ввести дані про слідчу ситуацію конкретної події злочину, а комп'ютер,

виходячи з ознак відомих обставин, порівнюючи їх з формалізованою типовою криміналістичною характеристикою певної категорії злочинів, типовими версіями, зможе запропонувати оптимальний перелік слідчих (розшукових) дій, доцільність і порядок призначення тих або інших судових експертиз, допоможе встановити невідомі обставини злочину та можливі джерела отримання інформації щодо них [8, с. 87].

З метою удосконалення й уніфікації зазначених систем доцільним слід уважати розроблення й побудову відповідних комп'ютерних програм для розслідування певних видів злочинів. Одним із прикладів реалізації сучасних інформаційних технологій у практичну діяльність співробітників органів кримінальної юстиції треба вважати можливість створення комп'ютерної програми з умовною назвою «Протидія корупції» [9, с. 102–103].

Задля подальшого наповнення інформаційної бази зазначеної системи вважаємо за доцільне зупинитися на секторі безпеки й оборони України, а саме ризиках прояву корупції, які пов'язані з діяльністю у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, життєдіяльності Збройних Сил України.

Як свідчить світовий досвід, сприятливі умови для корупційної діяльності часто виникають саме в оборонному секторі, де панує культура секретності та безкарності, що унеможливує здійснення суворого нагляду та контролю. Всеохопне поширення корупції у сфері оборони ставить під значну загрозу ефективність збройних сил. Вона підриває довіру до війська, призводить до деградації державного управління у воєнній сфері оборони та загрожує власне існуванню держави [10, с. 41]. Особливо гостре значення ця проблема набуває сьогодні в умовах ведення військових дій на Донбасі.

У 2013–2014 роках у Міністерстві оборони України Департаментом внутрішнього аудиту та фінансового контролю було визначено основні корупційні схеми та ризики, розроблено пропозиції щодо їх припинення. Антикорупційний аналіз проводився за основними напрямками: 1) процес проведення закупівель товарів, робіт і послуг; 2) медичне та санітарно-курортне забезпечення; 3) харчування військовослужбовців; 4) будівництво та придбання на вторинному ринку житла для військовослужбовців; 5) наявність та якісний стан речового майна, яке надходить до Збройних Сил; 6) закупівля, ремонт та модернізація озброєння та військової техніки тощо. Цей перелік не є вичерпним, оскільки будь-яка сфера діяльності може бути пронизана корупційними факторами: це й процеси утилізації боєприпасів та реалізація продуктів зазначеної діяльності, питання відчуження та реалізації військового майна, орендні відносини, лазне-пральні послуги тощо [11]. У той же час слід зазначити, що на сьогодні у цій сфері почали відбуватися певні реформи [12].

Спираючись на дослідження фахівців Женевського центру демократичного контролю над збройними силами [13, с. 51–154] та організації «Транспаренсі Інтернешнел» [14, с. 101–109], а також спеціалістів ГО «Публічний аудит» [11], вважаємо за можливе запропонувати наступний перелік корупційних ризиків у воєнній сфері України.

Сфера кадрового забезпечення (системи: обов'язкового призову на строкову військову службу; виплати заробітної плати; підвищення у званні і призначення на посади; заохочень і стимулів): недосконалий механізм контролю за призовом молодих людей до служби в армії; недоброчесність представників військової влади, членів медичних комісій, які оцінюють придатність молодих людей до служби в армії, посадовців у військових комісаріатах; наявність конфлікту інтересів

у представників системи військового призову; незмінний склад комісії (з призову на строкову службу, атестаційна, конкурсного відбору тощо); наявність практики приватних зустрічей з керівником або членами комісії; відсутність автоматизованих систем з вирішення кадрових питань; непрозора система прийняття рішень, пов'язаних з кадровими питаннями (вступ на службу до збройних сил розвинених країн світу, конкурсний відбір претендентів для участі в миротворчих операціях, військові операції або міжнародні місії, призначення на посади, просування по службі, присвоєння позачергових звань тощо); відсутність реформування й реструктуризації діяльності Міністерства оборони (існування «номенклатурної» системи радянського типу, системи «блату» або родинних зв'язків чи системи патрон-клієнтських взаємостосунків); неналежний контроль за розподілом матеріальних благ та інших ресурсів, нарахуванням додаткових виплат; складність самої системи додаткових виплат та премій; підпорядкованість відомчих ревізійних та спеціальних правоохоронних органів тим, кого контролюють (одному відомству); використання влади над підлеглими, якою наділені за законом або у відповідності з традиціями керівники або військовослужбовці вищого рангу; неналежна відповідальність за результати роботи.

Сфера закупівлі товарів, робіт і послуг: особливі стосунки у сфері оборони; військовий, політичний та комерційний вплив; брак професійних знань та досвіду; непрозорість наявного механізму проведення торгів та вплив дії «людського фактору» на процедуру проведення торгів (недоступна, непрозора система затвердження еталонного взірця; штучне розширення або звуження предмета закупівлі, застосування невинуватого об'єднання товару (послуг) в один лот або нечітке, загальне визначення та зайва деталізація предмету закупівлі; протекціонізм стосовно певних учасників тендеру; механічне втручання в тендерні пропозиції реального переможця торгів; відсутність чіткого алгоритму визначення очікуваної вартості предмета закупівлі та порядку здійснення контролю за цією процедурою; нечіткі технічні і кваліфікаційні вимоги або вимоги, які обмежують конкуренцію; визначення технічних умов предмета закупівлі заздалегідь під конкретного учасника торгів тощо); неврегульованість законодавством (законодавчі прогалини) порядку проведення переговорів, добору їх учасників, вимог до документації, етапів проведення; неврегульований порядок і проведення переговорної процедури; відсутність контролю з боку посадових осіб; відсутність довготривалого нагляду (особливо коли йдеться про контракти з надання послуг), неналежна відповідальність за результати роботи.

Процес постачання продукції (наявність та якісний стан речового майна, яке надходить до Збройних Сил): неналежний контроль за складанням річних планів закупівель речового майна, обґрунтування дійсності потреб закупівель, обсягу та очікуваної вартості; проведення закупівель речового майна за децентралізованими розрахунками з метою уникнення проведення процедури відкритих торгів; відсутність чіткої та детальної специфікації вимог до матеріалів (сировинного складу, стійкості фарбування та цільності тканини); застосування технічних умов, які підготовлені з урахуванням державних стандартів, що втратили чинність; наявність практики закупівлі у посередника; відсутність нормативного акту, яким передбачено перелік речового майна, клеймування якого є обов'язковим, а також визначена методика опломбування тари (для споживача або для транспортування); приймання майна лише за кількісними показниками, без перевірки якісних по-

казників; неможливість здійснення вхідного контролю якості продукції; неналежний контроль за роботою матеріально-відповідальних осіб, а саме: здійсненням порядку обліку та видачі матеріальних засобів, оприбуткуванням майна та взяттям на облік кредиторської заборгованості тощо; відсутність єдиної методики приймання кінцевими одержувачами речового майна за якісними параметрами; здійснення на неналежному рівні претензійно-позовної роботи з приводу постачання неякісного речового майна.

Сфера медичного забезпечення: відсутність чіткого алгоритму визначення очікуваної вартості предмета закупівлі; непрозора система процедури проведення закупівлі лікарських засобів; відсутність державного регулювання ціноутворення на медичне обладнання; неналежний контроль обсягів закупівель лікарських засобів та інших виробів; неналежний контроль якості під час приймання продукції, її зберігання та списання.

Сфера харчування військовослужбовців: непрозора схема розроблення конкурсної документації, проведення торгів та визначення переможців; визначення очікуваної вартості послуг на харчування та забезпечення продовольством без фактичного моніторингу реальної вартості в режимі реального часу по регіонах України; непрозорі та нечіткі технічні і кваліфікаційні вимоги, штучно розширені предмети закупівлі, не виправдане об'єднання товару (послуг) в один лот предмета закупівлі; непрозора система обліку та звітності особового складу; законодавча неврегульованість окремих питань; неналежний контроль за обліком надходження харчових продуктів від суб'єктів господарювання та їх витрати в закріплених підрозділах.

Сфера забезпечення військовослужбовців житлом (будівництво та придбання житла на вторинному ринку): відсутність прозорого адміністрування процесу формування черги на житло та розподілу житла; бюрократизованість наявного механізму з формування черги; неналежний контроль за укладанням договорів купівлі-продажу житла, а саме цінами на нерухомість в регіоні, де житло купується, і вартістю відповідно до укладеного договору; контроль за придбанням Міністерством оборони житла з урахуванням реальних потреб в забезпеченні житлом військовослужбовців.

Сфера орендних відносин. Відсутність належного контролю під час складання Переліку (додаткових переліків) нерухомого майна, яке пропонується до передачі в оренду; процедури оцінки вартості нерухомого військового майна; отриманням дозволів на передачу в оренду нерухомого військового майна, погодження проекту договору оренди; укладання договору, передачі військового майна в оренду та дотримання орендарем умов договору; продовження, припинення договору оренди, повернення військового майна тощо. Неврегульованість законодавством вимог до документації для укладання договору, передачі військового майна в оренду та обов'язкового проведення відповідної процедури конкурсу; вплив дії «людського фактору» при проведенні конкурсу і визначенні переможця на право укладання договору оренди.

Фінансова сфера: низький стандарт прозорості, звітності та відповідальності; панування культури секретності: закритий доступ до інформації про фінансування деяких заходів/організацій; неефективна та ізольована система бухгалтерського обліку; низький рівень зовнішнього контролю; слабка співпраця з громадськістю.

Утилізація військового майна: нечіткість визначення порівняльних критеріїв та вимог при проведенні тендерів; вписаність тендерних вимог на користь конкретного постачаль-

ника; відсутність чесної і відкритої конкуренції, що пов'язана з аутсорсингом конкретних послуг (наприклад, послуг з охорони складів озброєнь та боєприпасів); нечіткість визначення правил та процедур під час утилізації майна; «прогалини» у законодавстві, що дозволяють проведення бартерних операцій; відсутність правового механізму визначення виконавця робіт з утилізації за власні кошти та подальшої виплати йому компенсації коштом державного бюджету; нечіткий алгоритм визначення ціни (тарифу) на проведення робіт з утилізації; неналежний контроль за обліком продуктів утилізації та фактичними витратами підприємств-виконавців.

Бюджетна сфера збройних сил: обмеженість доступу до інформації про бюджети збройних сил; наявність позабюджетних фондів, які використовуються, але не визнаються як «позабюджетні»; відсутність належного контролю за використанням бюджетних коштів; громіздка система розподілу та використання бюджетних коштів; закупівля речового майна за децентралізованими розрахунками з метою уникнення проведення процедури відкритих торгів; існування системи патрон-клієнтських стосунків між військовою організацією і приватним бізнесом.

Відчуження військового майна: відсутність контролю за якістю проведення робіт з оцінки військового майна суб'єктами оцінювальної діяльності; необґрунтована вартість агентських послуг, які Міноборони повертає уповноваженій організації під час реалізації на зовнішньому ринку; формування складу конкурсної комісії з представників структурного підрозділу, який відповідає за процес відчуження.

Висновки. Отже, наданий перелік ризиків проявів корупційних діянь у військовій сфері, хоча й не є вичерпним, може бути взятий за основу для наповнення інформаційної бази автоматизованої комп'ютерної системи «Протидія корупції», а саме того блоку, який включає узагальнену інформацію, подану за категоріями злочинів корупційної спрямованості. Ці відомості сприятимуть удосконаленню самої системи та ефективного її запровадження у діяльність органів досудового розслідування.

Література:

1. Індекс корупції CPI-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ti-ukraine.org/sites/default/files/u/1271/docs/corruption_index_2015.jpg.
2. Грозный И. Коррупция в Украине. Нерадостные перспективы / И. Грозный [Електронний ресурс]. – Режим доступу : blog.ubr.ua/politika/korruptsiia-v-ukraine-neradostnye-perspektivy-10074.
3. Павлюк Н.В. Науково-технічні засоби як елемент структури техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів / Н.В. Павлюк // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2015. – Вип. 30. – С. 99–106.
4. Шепітько В.Ю. Техніко-криміналістичне забезпечення органів досудового слідства та якість слідчої діяльності / В.Ю. Шепітько // Вибрані твори. – Х. : Апостіль, 2010. – С. 175–180.
5. Бірюков В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: проблеми теорії і практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Бірюков. – К., 2011. – 31 с.
6. Журавель В.А. Криміналістичні методи: сучасні наукові концепції : [монографія] / В.А. Журавель. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. – 304 с.
7. Журавель В.А. Інформаційне забезпечення процесу розслідування: шляхи та засоби / В.А. Журавель // Вісн. Акад. прав. наук України. – Х. : Право, 2004. – Вип. 2(37). – С. 175–180.
8. Водянова Н.Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности : [монографія] / Н.Б. Водянова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 144 с.
9. Павлюк Н.В. Поняття та інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів / Н.В. Павлюк // Теорія

- та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наукових праць. – Х. : Право, 2015. – Вип. 15. – С. 96–104.
10. Поляков Л. До питання корупції в оборонній сфері України / Л. Поляков // Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України : зб. матеріал. міжнар. конф. – К. : НІСД, 2011. – С. 40–42.
 11. Антикорупційний аналіз найбільш ризикових сфер діяльності Міністерства оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : publicaudit.com.ua.
 12. Офіс реформ. Міністерство оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/content/files/reforms>.
 13. Виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі : збірник прикладів (компендіум) позитивного досвіду : пер. з англ. / гол. ред. Т. Тагарев. – Женева–К. : Б.в., 2010. – 384 с.
 14. Пайман М. Будування цілісності, виховання доброчесності та боротьба з корупцією у сфері оборони й безпеки: 20 практичних реформ / М. Пайман // Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки: актуальні джерела. – К. : Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2011. – 428 с.

Павлюк Н. В. Средства информационного обеспечения расследования коррупционных преступлений в военной сфере

Аннотация. Рассмотрены информационные системы как средства информационного обеспечения формирова-

ния доказательств в расследовании коррупционных преступлений. На основе изучения направлений деятельности в военной сфере высказаны предложения относительно перечня коррупционных рисков, который можно использовать для наполнения информационной базы компьютерной программы «Противодействие коррупции».

Ключевые слова: коррупционные преступления, средства информационного обеспечения расследования, информационные системы, автоматизированная компьютерная программа, коррупционные риски.

Pavliuk N. Means of informational support of investigation of corruption offences in military sphere

Summary. Information systems as a means of information support of the formation of evidence in the investigation of corruption offenses are researched. Offers as for the list of corruption risks are made on the basis of the activities in military sphere. The list can be used for filling of the information base of the computer program «Corruption Management» which was proposed.

Key words: corruption-related crimes, means of information support of the investigation, information systems, automatic computer program, corruption risks.